

MITES CLÀSSICS EN LA LITERATURA CATALANA MODERNA I CONTEMPORÀNIA, II

SUMARI

Presentació	7
Carles Miralles, <i>in memoriam</i> MONTSERRAT JUFRESA.....	9
Noms femenins de la tradició clàssica en la poesia de Francesc Fontanella MARC SOGUES	15
La presència i l'absència d'elements mitològics en l'obra del poeta valencià Carles Gassulla d'Ursino (1674-1745) VICENT JOSEP ESCARTÍ.....	51
(In)versions del mite d'Odisseu en la literatura catalana contemporània NÚRIA LEÓN MERCADER	89
<i>Medea i Dones de Troia</i> , d'Esteve Albert i Corp JORDI MALÉ.....	137
<i>L'Ulisses a l'Argòlida</i> de Nicolau M. Rubió i Tudurí JAUME PÒRTULAS	167
El mite i Vicent Andrés Estellés GIUSEPPE GRILLI	195
Les <i>Variacions sobre mites grecs</i> de Romà Comamala: gènere literari i tragèdia CARLES GARRIGA	217

Reptar enmig d'ecos i reverbers: els mites clàssics a <i>Les hores detingudes</i> de Ramon Solsona	
AMARANTA SBARDELLA	233
Da Ulisse all' <i>Ulisses a alta mar</i> di Baltasar Porcel	
NANCY DE BENEDETTO	251
Les sirenes de Carme Riera	
ANNA MARIA SALUDES AMAT	267

PRESENTACIÓ

Una de les línies de recerca de l'Aula Carles Riba (Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya) és l'estudi de la presència dels mites clàssics en la literatura catalana, especialment en els segles que historiogràficament qualifiquem de moderns i contemporanis. Una primera fita, en aquest àmbit, va ser l'organització del simposi «Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània», que es va celebrar a la Universitat de Barcelona els dies 24 i 25 de febrer de 2005. Al cap de deu anys, l'Aula va reprendre l'estudi dels mites mitjançant un segon simposi que, amb el mateix títol —que donava fe de la seva continuïtat— i amb caràcter internacional, es va celebrar a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Universitat de Barcelona els dies 1 i 2 d'octubre de 2015.

En l'endemig, i alhora que el grup abordava nous àmbits d'estudi vinculats amb la pervivència del món clàssic en la cultura catalana, va publicar en forma de llibre els resultats de la primera incursió en la recerca de tema mític duta a terme pels membres de l'Aula i per altres investigadors convidats a participar-hi: *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània* (2007). Amb el present volum, que manté el títol del primer —només amb l'afegit de la xifra II—, es publica ara una nova sèrie d'estudis que tant membres del grup com investigadors externs han realitzat dins la línia de recerca encetada l'any 2005.

Si en el primer volum es resseguien els ressons mítics en les obres d'alguns autors moderns i contemporanis, entre els quals destaca-

ven els canònics (Francesc Fontanella, Antoni Febrer i Cardona, Salvador Espriu, Llorenç Villalonga, Mercè Rodoreda), en aquest segon volum, amb l'objectiu de completar el panorama de la pervivència dels mites en la nostra literatura, s'ha procurat incloure-hi, al costat d'autors prou reconeguts, altres que han tingut menys difusió però les obres dels quals, tant per la seva vàlua com per la seva inserció dins la fluència del classicisme, mereixen ser llegides i estudiades. Al costat de Francesc Fontanella, doncs, s'aborda un poeta com Carles Gassulla d'Ursino; i al costat de Vicent Andrés Estellés, Baltasar Porcel, Carme Riera i Ramon Solsona, autors com Esteve Albert i Corp, Nicolau M. Rubió i Tudurí i Romà Comamala. Completa el volum una anàlisi sobre la presència del mite d'Odisseu en la literatura catalana contemporània.

El dels mites clàssics és un fil sense fi i són molts els noms d'autors catalans que es podrien afegir a la nòmina que hem anat construint. Per això la intenció de l'Aula Carles Riba és reprendre, en un futur, aquesta temàtica. Potser aleshores podrem donar a conèixer un dels treballs que es va presentar en el darrerencontre científic (dedicat a Agustí Bartra) i que ara no ha pogut veure la llum.

CARLES MIRALLES,
IN MEMORIAM

MONTSERRAT JUFRESA
Aula Carles Riba

Dediquem a la memòria de Carles Miralles el segon volum de *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània*, perquè és un projecte que encara va gaudir del seu impuls. I també perquè hem cregut que la primera publicació de l'Aula Carles Riba després de la seva mort no podia deixar de ser-li adreçada. Carles Miralles era un filòleg clàssic brillant i un poeta reconegut que mereix, sens dubte, homenatges més importants que aquest —ja n'ha rebut i en continuarà rebent. Però aquí voldríem fer-ne una evocació senzilla i afectuosa, pròpia dels companys de feina que hem estat durant tant de temps. Avui nosaltres volem recordar-lo tot parlant de coses que li agradaven, ni que sigui amb veu emocionada i una mica baixa, com si tornéssim a ser en una d'aquelles converses que s'encetaven entre tots a les reunions de l'Aula i en les quals es divagava una mica però s'hi feien reflexions i s'hi aprenia. Perquè en la recerca duta a terme per l'Aula Carles Riba hi conflueixen, hi conflueixen, dos dels grans eixos dels interessos intel·lectuals de Carles Miralles: d'una banda, la filologia i la literatura clàssica, especialment la grega, i d'altra banda, la literatura catalana. Així, per comprendre millor la vinculació de Miralles a l'Aula Carles Riba, que contribuï a fundar tant en la seva primera etapa de l'any 1969 —amb motiu de la commemoració de l'aniversari dels deu anys de la mort de Riba—, com en la segona etapa iniciada l'any 1997, ens aturarem a examinar algunes de les seves conviccions en relació amb la

llengua en general, amb la literatura clàssica i amb la cultura catalana.

Carles Miralles era poeta i era filòleg, i per a ell les paraules constituïen el fonament de tot, i així ho deia en el discurs «Virtut de la paraula, virtut de la poesia», pronunciat a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans l'onze de setembre de 2013. Vegem com ho articulava:

Les paraules diuen el món. Sense elles el món no existiria. [...] Tot allò que percebem, tot allò que aprenem, els humans, té un nom o ha de tenir-lo. [...] tot allò, natura o cultura, que té un lloc en l'experiència o en el saber dels mortals, hi ha una paraula que ho diu; una paraula o un conjunt de paraules. Aquesta és la virtut de la paraula. Que sense ella el món dels humans, tot el món tal com és (que és tal com el diem els humans), no existiria. Que l'home és la paraula. Aquí en el temps dels humans.

I una mica més endavant:

Des del punt de vista de la poesia, les paraules nostres, dels humans, tenen una mena de virtut, com una ànima, que el poema, per l'amor i pel treball del poeta, és capaç a vegades de fer aflorar i mostrar, ni que sigui en una fulguració instantània. El poema pot fer-nos-hi veure el que no sabíem que aquells mots, que hem usat tantes voltes, duïen dintre. Virtut de la paraula? Virtut de la poesia? Virtut de la paraula en boca del poeta; virtut de la paraula dels homes que el poema sap treure a la llum, fer que llampegui, divinitament, un instant.

Per a ell, doncs, el paper de les paraules i dels poetes era essencial per dir la realitat, fins i tot la que quotidianament no és visible, i per dir la dignitat dels homes. També creia que existeix un lligam dels poetes amb la terra. I amb la mateixa fermesa estava convençut que els clàssics, les paraules dels clàssics, ajuden els homes a veure-hi més clar, tal com ho expressava en una entrevista publicada a la revista *Auriga* l'any 2009. En ser preguntat

sobre quina considerava que era la millor herència dels clàssics, responia:

L'herència hauria de ser educativa. Jo crec que la saviesa no fa més feliços els homes, però si els homes volen ser justos, bons, els clàssics hi ajuden. Tota la resta està més contaminat. Fins i tot l'edat mitjana està massa a prop de nosaltres.

D'altra banda, Carles Miralles era una persona que valorava molt el grau de civilitat tant en la vida individual com en la col·lectiva. Per això en el projecte de renovació de la cultura catalana iniciat en el segle XIX i consolidat en el XX —basat sobretot en la llengua i en la literatura, amb un paper especial reservat a la poesia—, mirà de posar en evidència un lligam entre el coneixement dels clàssics, del seu llegat, i les formulacions en relació amb la cultura i amb la construcció d'una realitat nacional catalana fetes pels intel·lectuals més rellevants, per tal d'endinsar-se en una via de modernitat democràtica. És aquesta idea la que el portà a estudiar la figura de Lluís Nicolau d'Olwer.

Així ho explicava en un article, «Da striscie di sangue a colonne: polis e nazione catalana», publicat en italià l'any 2006. Al final d'aquest article, com a colofó, Carles Miralles evocava l'elegia II de les *Elegies de Bierville*, de Riba, composició on el poeta recorda com un dia, passejant entre els arbres primaverals de la terra que l'havia acollit en l'exili de l'any 1939, li havien aparegut les columnes del temple de Súnion, i havia vist en aquell temple mutilat l'ideal pel qual havia treballat i lluitat, la Catalunya noucentista, un projecte cultural i polític basat en els clàssics, llavor de llibertat, més que mai irrenunciable en la desfeta.

Si tenim en compte, per tant, totes aquestes conviccions de Carles Miralles que he tractat de presentar: les paraules que ens descobreixen la realitat, els clàssics que ens ajuden a conèixer-nos millor i a fer-nos més justos i bons, i la literatura catalana com a vehicle d'expressió d'un renaixement nacional, no resulta sorprenent que

hagués impulsat el projecte de recerca de l'Aula Carles Riba. Perquè l'objectiu de l'Aula és precisament aquest: identificar els lligams clàssics en totes les manifestacions que s'han produït als territoris de llengua catalana en relació amb la història literària i el pensament ideològic i estètic al llarg dels segles, per demostrar, o només mostrar, una connexió vivificant entre les paraules dels clàssics i l'estructuració d'una literatura i una cultura catalanes nacionals.

En aquest context, el llibre que tenim entre mans, que tracta de l'ús dels mites en la literatura catalana, respon també a una temàtica que interessava profundament Carles Miralles i sobre la qual va argumentar en molts dels seus escrits. Citaré uns fragments que em semblen especialment encertats i clars d'un article publicat a la revista *Reduccions* que duu per títol «Mite i poesia», en el qual diu que el «mite és parlar, com la raó; és igualment enraonar. El mite és una contalla». I afegeix:

Quan els homes no tenien encara els instruments racionals que van anar adquirint després de mica en mica per dir el real, s'havien de servir, pobres ignorants, de la ficció, de la imaginació, del mite, per dir la realitat. [...] El mite no exclou la raó; la integra, la confronta amb una realitat més profunda, en el seu altre temps que pot ser rebut en tots els temps, en el seu altre espai que pot ser rebut en tots els espais. Remet a una realitat que no té sentit discutir si és vera o falsa segons raó; a una realitat que tothora i arreu pot ser reconeguda com a humana: no ara i aquí sinó en altre temps i en altre lloc. Remet al món dels humans; part defora i part dedins: a una realitat renovelladament més complexa i subtil, més pregonada i enigmàtica, que no és vera ni falsa sinó composta, coneguda i desconeguda alhora, perquè el mite no explica sinó que conta; no pretén esgotar el real, dir-lo d'una vegada per totes, sinó contar-lo una altra vegada, i comprendre'l filtrat per la contalla.

La manera de comportar-se del mite, explica Miralles, l'acosta a la poesia, que també és una manera de pensar, d'expressar el real, d'expressar una veritat que hi ha en el real, fixant-se en el concret, però dient-lo en termes universals. El procés en virtut del qual una

sèrie de persones, fets, animals i coses es fan universals, participen universalment de la metàfora i del símbol, és un procés de mitificació; convertir el real en mite és condició de la poesia, de la creació.

I continua dient en el mateix article:

El mite pot considerar-se l'única enunciació possible d'una realitat fugidissa, en contínua transformació; l'única possible perquè és contalla, perquè conté tots els seus significats alhora en l'enunciació mateixa; la coexistència inescindible del mite i tots aquests significats de la contalla en què consisteix és la realitat poètica, val a dir, el símbol, l'esclat del sentit. L'única manera de dir la realitat més profunda, de mostrar les cares de la veritat, és emmotllar el real en el mite, en el símbol. Així la realitat perdura, en acomodar-se al motlle de la realitat poètica, es fa arrel, pel cant, i pel cant penetra en la terra, en la certesa que la terra rau sempre a l'abast, en disponibilitat oberta.

Tenint presents, doncs, aquestes reflexions que configuren tota una poètica del mite, encetem la lectura d'aquest llibre. El record i les paraules de Carles Miralles, savi company i enyorat amic, ens ajudaran a fer camí.